

De geboorte van een monument

De huidige gemeente Hardenberg is een fusiegemeente. Dat betekent dat van een paar gemeenten één nieuwe is gemaakt. In Noordoost-Overijssel zijn de oude gemeente Hardenberg, de gemeente Avereest en de gemeente Gramsbergen samengevoegd tot de nieuwe gemeente Hardenberg. Dat gebeurde op 1 januari 2001. Voor de gemeentebesturen en de bestuurders van de gemeente moest een nieuw gemeentehuis worden gebouwd, zo besliste de gemeenteraad.

Het carillon

Dat gemeentehuis zou voor een deel gebouwd worden op het Stephanusplein, en dat betekende dat het plein en de carillontoren moesten verdwijnen. En dus ook de bronzen herdenkingsplaat op de toren. Burgemeester en wethouders van Hardenberg wisten dat dit niet 'zomaar' kon gebeuren. Er speelden emoties een rol. Het carillon was betaald door de burgers en ook de eerste herdenkingsplaat was door de bevolking betaald. Bovendien werd bij de toren elk jaar de dodenherdenking gehouden. De burgemeester van de nieuwe gemeente Hardenberg, Bert Meulman, zocht daarom contact met het 4 mei-comité, dat elk jaar de dodenherdenking organiseert. Wat gaat er met de bronzen plaat gebeuren, en waar moet de jaarlijkse herdenking worden gehouden, was de vraag. Een plek voor de herdenking was wel te vinden, maar een goeie plek uitzoeken voor die bronzen plaat, dat was niet zo eenvoudig. Tijdens een van de gesprekken tussen de burgemeester en een paar leden van het 4 mei-comité werd gevraagd of de plaat niet in het nieuwe gemeentehuis een plek kon vinden, maar dat idee kon niet worden uitgevoerd, want het gemeentehuis is voor de hele gemeente en de herdenkingsplaat is alleen voor de stad Hardenberg. Kan de plaat misschien een plek krijgen in het nieuwe park bij het nieuwe gemeentehuis, opperde iemand. Of zou er een heel nieuw monument moeten komen? Hardenberg-centrum had nog geen echt monument dat aan de Tweede Wereldoorlog herinnert, zoals Dedemsvaart, Mariënberg, Heemse of Lutten dat wel hebben. Beide ideeën vielen in goede aarde: een nieuw monument, in het nieuwe park. Maar de bronzen plaat zou daar ook 'iets' mee te maken moeten hebben, want de namen van de slachtoffers moesten zichtbaar blijven, vonden de leden van het 4 mei-comité.

Een herkenbaar monument

Toen men het erover eens was dat er een monument moest komen was de vraag, wat voor soort monument

het moest worden. En natuurlijk ook: wie moet het monument maken.

Een abstract monument wilde het comité liever niet. Je moest meteen kunnen zien wat het monument voorstelde, zonder al teveel uitleg. Dat betekende dat er gezocht moest worden naar een kunstenaar die dat soort beelden maakte. De burgemeester ging op zoek, en ook de voorzitter van het 4 mei-comité Gert Weitkamp en oud-verzetsman Hendrikus Vasse probeerden kunstenaars te vinden, waarvan de stijl zou passen bij de ideeën van het 4 mei-comité. Maar er kwam niet meteen een goede naam naar voren. Totdat de vrouw van de burgemeester met een idee kwam. Zij was naar de opening geweest door minister-president Balkenende van een expositie van Kees Verkade in Laren, Noord-Holland. Dat was in juni 2008. Op die tentoonstelling waren beelden te zien die pasten bij het idee van het comité in Hardenberg. Verkade was bezig met het afronden van een groot project, een beeld van koningin Juliana en prins Bernhard bij paleis Soestdijk. Misschien had hij wel tijd en zin om hierna een monument voor Hardenberg te maken.

Kees Verkade

Voordat het verhaal verder gaat moet je wel eerst even weten wie Kees Verkade is. Op de internetencyclopedie Wikipedia staat het ongeveer zo: Kees Verkade, geboren op 12 oktober 1941 in Haarlem, is een van de bekendste Nederlandse kunstenaars, vooral in het buitenland. Hij maakt beelden en tekent.

Zijn werk is overal in Nederland te vinden: bijvoorbeeld het standbeeld van Frits Philips op de Markt in Eindhoven, het beeld Fietsles op het Hereplein in Groningen, Malle Babbe aan de Barteljorisstraat in Haarlem en koningin Juliana en prins Bernhard in de tuin van paleis Soestdijk. Hij maakt voornamelijk beelden, maar een beeldhouwer noemt hij zichzelf niet. "Ik hou niet. Ik heb gips gegoten, geboetseerd, ik heb gehakt, maar mijn ideeën kan ik het best in was verwezenlijken. Ik doe dat veel liever dan drie of vier weken in een stuk steen hakken", vertelde hij in een interview. Verkade maakt dus beelden in was, om precies te zijn: in zwarte boetseerwas. Daarna worden de beelden in brons gegoten. Dat doet hij al meer dan vijftig jaar, dus dat materiaal kent hij door en door. Maar hij is met iets anders begonnen, namelijk met tekenen.

Van deugniet tot beeldhouwer

Op de middelbare school had Verkade het zo bont gemaakt, dat hij van school was gestuurd toen hij 16 jaar oud was. De druppel die de emmer deed overlopen was een geintje met water. "We hadden een bak water zo half boven op de deur van het klaslokaal gezet. Als de deur werd opengedaan zou de leraar de bak met water over zich heen krijgen, was de bedoeling. Dat gebeurde ook: de deur ging open en de bak met water viel. Maar plotseling sprong er iemand op mij. Ik sloeg van mij af, keek achterom en zag opeens dat het de directeur van

de school was. Tja, toen was mijn schoolcarrière voorbij." Dat vond Verkade trouwens niet zo erg, want hij wilde graag reclametekenaar worden. Maar tot ieders verbazing slaagde hij niet voor het toelatingsexamen van de Rietveld Academie in Amsterdam, de school waar je het vak van reclametekenaar kon leren. Volgens Verkade was dat niet omdat hij niet kon tekenen, maar omdat hij uit een te deftige familie kwam. Zijn vader was namelijk fabrieksdirecteur, en dat paste niet zo goed bij de Rietveld Academie. Hoe dan ook, hij meldde zich even later aan bij de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunst in Den Haag en daar werd hij wel aangenomen. Maar hij kon niet met tekenen beginnen, omdat er geen plek meer vrij was. Bij boetseren was nog wel ruimte en daar is hij toen maar begonnen. Tijdelijk, was de bedoeling, maar uiteindelijk is van tekenen weinig meer terecht gekomen, want boetseren werd zijn lust en zijn leven. Hij was zelfs de beste van zijn klas tijdens het examen. "Normaal gesproken had ik toen de Esso-prijs moeten krijgen", vertelt Verkade. "Dat was een bedrag van 500 gulden dat de benzinemaatschappij had geschonken. Maar omdat ik op een dag met mijn vaders Mercedes naar school was gereden omdat ik een beeld moest vervoeren, dachten ze dat ik het geld niet nodig had en toen kreeg nummer twee het geld. Vervelend voor mij, want het was in die tijd, begin jaren '60, een groot bedrag. Ik had er materiaal en gereedschap voor willen kopen, en wat deed nummer twee ermee? Die kocht een pick-up om muziek te draaien!"

Wereldberoemd

Toen Kees Verkade 23 jaar oud was had hij zijn eerste expositie. En hij verkocht zijn eerste bronzen beeldje. Sindsdien heeft hij veel exposities gehouden, en nog veel meer beelden verkocht. Aan rijke mensen, die graag een beeld van hem in de tuin van hun villa in Monaco of Nice wilden hebben staan, en aan andere beroemde kunstenaars zoals Pablo Picasso, maar ook aan bestuurders van niet zo rijke steden en dorpen in Nederland. Wereldberoemd is hij. En zo iemand zou een beeld moeten maken voor Hardenberg?

Er was daarom wat aarzeling bij de burgemeester om met de naam van Verkade op de proppen te komen, maar uiteindelijk werd samen met leden van het 4 mei comité de website van de kunstenaar bekeken. Het comité reageerde enthousiast. "Verkade kan beelden maken die laten zien, wat er in de Tweede Oorlog met Hardenberg is gebeurd", zeiden ze.

Oorlogsmonument

Het kostte maar één telefoongesprek om Verkade ook enthousiast te maken. Hij had veel beelden in zijn leven gemaakt, maar nog nooit een oorlogsmonument. Begin december 2008 kwam hij naar Hardenberg, om te praten met het 4 mei comité en het gemeentebestuur over de opdracht. De opdracht leek hem prachtig, maar toch had hij in het begin een paar slapeloze nachten. "Als iemand bij wijze van spreken een kwartje in mij gooit, ben ik niet meer te houden. Tenminste, wanneer het een opdracht betreft. Maar een oorlogsmonument maken is niet niks. Daar duik ik diep in, dan kan ik de zaak niet forceren." Verkade moest tijd hebben om de ideeën uit te werken, en die tijd kreeg hij. Anderhalf jaar, om precies te zijn.

Dat eerste gesprek, in december, is achteraf gezien beslissend geweest voor het ontwerp van het monument. De leden van het 4 mei comité vertelden Verkade over de oorlog in Hardenberg. Of eigenlijk deed de voorzitter van het comité dat, die van al die verhalen één verhaal had gemaakt en dat aan Verkade voorlas. Eerst over de inval van de Duitsers, daarna over het wegvoeren van de joodse Hardenbergers, over het verzet tegen de Duitsers, waarbij het verhaal van dominee Slomp uit Heemse (met als schuilnaam Frits de Zwerver) veel aandacht kreeg en uiteindelijk over de bevrijding in april 1945. Tijdens het vertellen maakte Verkade een paar tekeningetjes op een stukje papier, schetsjes van beelden die verlies, verdriet, verzet en vrijheid moesten uitbeelden. Toen het 4 mei comité de tekeningetjes zag, was de groep meteen verkocht: zó moest het monument eruit gaan zien.

Het plaatsen van het monument op de rotonde Bruchterweg/Europaweg, 21 april 2010.

Naakte mensen

Er was nog wel even een probleempje dat opgelost moest worden. Veel beelden van Verkade zijn namelijk mensen zonder kleding. “Want dan kun je niets verbergen, naakte mensen zijn echte mensen”, vindt Verkade. Maar zouden die beelden ook passen bij een oorlogsmonument in Hardenberg? Voor de zekerheid maakte Verkade twee ontwerpen, eentje met en eentje zonder kleding. De keus was voor niemand echt moeilijk: het beeld zonder kleding was het mooist.

Nauw overleg

Nou is het niet zo dat wanneer Verkade een opdracht krijgt, hij niets meer van zich laat horen tot het werk klaar is. Integendeel, hij zoekt zijn opdrachtgevers steeds op. Ook met de mensen in Hardenberg was er voortdurend contact. Dat ging overigens niet zo eenvoudig als het klinkt, want Kees Verkade woont met zijn vrouw Ludmila in Zuid-Frankrijk. Er werden dus foto's in zijn werkplaats gemaakt en naar Hardenberg gestuurd, er werden e-mails verzonden en af en toe kwam Verkade naar Hardenberg. Dan werd er niet alleen gepraat met de burgemeester of de leden van het 4 mei comité, maar ook met nabestaanden van verzetsmensen, met leden van de gemeenteraad, met mensen die de Tweede Wereldoorlog hadden meegemaakt. En telkens werd de vraag gesteld: is dit wat jullie bedoelen? Gaat het eruit zien zoals jullie hadden gedacht? Het antwoord was elke keer weer bevestigend.

Geld

Ondertussen moesten de politici in Hardenberg worden bijgepraat. Zij moesten uiteindelijk vertellen hoeveel geld ze voor het monument wilden betalen. In september 2009 gaf de gemeenteraad groen licht voor de aanschaf van het monument. De gemeente zou een deel van het geld dat betaald moest worden voor het monument kunnen terugverdienen, omdat Verkade 12 replica's zou maken (het monument in verkleinde vorm, ongeveer 40 cm hoog), die de gemeente mocht verkopen. Maar dat wilde de gemeenteraad niet. Die replica's zouden worden uitgeleend aan bijvoorbeeld scholen, zodat leerlingen herinnerd zouden worden aan het grote monument en dus aan de Tweede Wereldoorlog in Hardenberg.

Zo'n maand voor de onthulling kwamen Kees Verkade en zijn vrouw Ludmila opnieuw naar Hardenberg, om een tentoonstelling in te richten in de Kunstsuper aan het Wilhelminaplein. Het geld dat Verkade daar zou verdienen met de verkoop van beelden wilde hij niet allemaal zelf houden. In bijna elke stad of elk dorp waar hij een opdracht krijgt, houdt hij een expositie. Zo'n 30 procent van de opbrengst geeft hij dan weg aan een goed doel in die stad of dat dorp.

Vroeger en nu

Toen hij in Hardenberg was vertelde Kees Verkade, dat hij best blij was met de opdracht van Hardenberg. “Er is een galeriehoudster in Laren, die mijn beelden koopt en ze dan doorverkoop aan liefhebbers. Maar nu, in 2010, is het even niet zo makkelijk om kunst te verkopen, want de financiële crisis heeft mensen voorzichtig gemaakt. Zo’n opdracht als die van Hardenberg geeft mij financiële rust, daar kan ik maanden van leven. En dat moet ook wel, omdat ik nu anders werk dan vroeger. Vroeger maakte ik dingen die ik zag. Ik keek om me heen, zag bijvoorbeeld moeders met kinderen en maakte die beelden. Tegenwoordig duurt het proces langer. Pas als iets in mijn hoofd klaar is kan ik het maken. Daarom moet ik in dat proces ook niet gestoord worden. Ik heb bijvoorbeeld een vast dagritme. Eerst ontbijten, dan de krant lezen en rond 9 uur ga ik aan het werk. Maar soms liggen er tegenwoordig uitgeprinte e-mails naast mijn bord. Dat stoort. En die storing maakt mij soms een beetje bang, bijvoorbeeld dat ik niet meer creatief kan denken.”

Ontstaan

De beeldengroep voor Hardenberg is ontstaan bij Verkade’s huis in Nice. Hij heeft daar een atelier, waar hij alleen werkt. “Ik heb geen assistenten. Als ik werk moeten ze mij met rust laten, dan kan ik niemand om mij heen verdragen”, vertelde Verkade. Nou is het niet zo dat hij in volkomen stilte werkt, want hij heeft wel vaak muziek aan staan. “Bijvoorbeeld muziek van de Britse rockzanger Rod Stewart, of gewoon wat op dat moment op de radio is. Soms is die muziek alleen maar achtergrondmuziek, maar soms kan muziek mij ook inspireren, of een gevoel van blijdschap oproepen, een gevoel van dankbaarheid. Dankbaar dat ik aan het werk ben, dat het gaat zoals ik wil. Ik heb dus alleen muziek in mijn atelier. En mijn altaartje. Dat is een tafeltje met foto’s

van mijn ouders, mijn kinderen en andere dierbaren. Dat helpt mij bij het werk.”

In het atelier is dus de beeldengroep voor Hardenberg gemaakt; vier beelden met als namen Verlies, Verdriet, Verzet en Vrijheid. Die namen had Verkade als het ware uit het verhaal geplukt dat de voorzitter van het 4 mei comité had verteld. Het ging niet altijd even makkelijk, zei Verkade, want hij had nogal moeite met het beeld Verlies. “Tja, bij verlies denk je aan dood, en als je dood bent word je in de meeste gevallen begraven. Ik kwam toen op het idee om iemand op zijn knieën te laten zitten, die wijst naar de gedenkplaat met namen die op de carillontoren had gezeten. Daarvoor heb ik mijn tuinman als model genomen. Want ik heb wel een opleiding gehad van vijf jaar met veel anatomie, dus met veel lessen over de bouw van het menselijk lichaam, maar soms moet je echte mensen in een bepaalde houding zien om een beeld goed te kunnen maken.”

Nadat de beeldengroep in klei was gemaakt, kwamen uit Italië de brongieters. Zij maakten in het atelier van Verkade een negatieve afdruk van gips. Die afdruk werd meegenomen naar de gieterij in Bologna en daar maakten zij er een positief beeld van, in brons. Na het gieten moesten nog enkele delen aan elkaar worden gelast (dat deed Kees Verkade zelf) en daarna werden de beelden afgewerkt.

Eindresultaat

Het eindresultaat is vanaf april 2010 in het centrum van Hardenberg te bewonderen. Eerst nog op een tijdelijke plaats op de rotonde in de Bruchterweg, maar sinds 2013 in het nieuwe stadspark bij het nieuwe gemeentehuis. Verlies, Verdriet, Verzet en Vrijheid. Vier beelden, één oorlogsmonument. Om te laten zien wat er in de Tweede Wereldoorlog met Hardenberg is gebeurd.

De eerste herdenking bij de nieuwe beeldengroep was op 4 mei 2010.

In 2013 is het monument verplaatst naar het Spindeplein. De eerste herdenking op de nieuwe plek was op 4 mei 2014.